

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه امام صادق (ع)

دانشکده معارف اسلامی و مدیریت

پایان نامه کارشناسی ارشد رشته معارف اسلامی و مدیریت

گرایش مدیریت دولتی و سیاست گذاری عمومی

تبیین دلالت‌های دانش فقه برای مفهوم‌پردازی مرز در حکمرانی فضای

مجازی جمهوری اسلامی ایران

استاد راهنما:

دکتر مرتضی جوانعلی آذر

اساتید مشاور:

دکتر محمدرضا عطار دی و حجت‌الاسلام و مسلمین محمدحسین ملک‌زاده

دانشجو: سید امیررضا برقی

مهر ماه ۱۳۹۹

کلیه حقوق اعم از چاپ و تکثیر، نسخه برداری،
ترجمه، اقتباس و نظایر آنها از این پایان نامه
کارشناسی ارشد برای دانشگاه امام صادق علیه السلام
محفوظ است.
نقل مطالب با ذکر منبع بلامانع است.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه امام خمینی

تأییدیه اعضای هیأت داوران حاضر در جلسه دفاع از پایان نامه کارشناسی ارشد

اعضای هیأت داوران نسخه نهایی پایان نامه آقای سید امیررضا برقمی... به شماره دانشجویی... ۹۳۳۱۰۳۰... با عنوان «تبیین دلالت های دانش فقه برای مفهوم برداری مرز در حکمرانی قضای مجازی» را از نظر شکل و محتوای بررسی نموده و صلاحیت این پایان نامه را برای تکمیل درجه کارشناسی ارشد ایشان تأیید می کنند.

الف) پایان نامه فوق با نمره به عدد: ۱۸... (از ۱۸) به حروف: ... عدد... به تصویب رسید.

اعضای هیأت داوران	نام و نام خانوادگی	رتبه علمی	محل امضا
۱) استاد راهنما:	دکتر مرتضی جوینقی آذر	استادیار	
۲) استاد مشاور ۱:	دکتر محمدرضا عطاردی	استادیار	
۳) استاد مشاور ۲:	حجه الاسلام و المسلمین محمدحسین ملک زاده	اجتهاد	
۴) استاد داور:	دکتر سید مجتبی امامی	استادیار	

ب) نمره مقاله مستخرج از پایان نامه (بر اساس مستندات) به عدد... (از ۲۵ نمره) به حروف: .....
ج) نمره روند نگارش پایان نامه (گزارش های همکاران) به عدد... (از ۶ نمره) به حروف: .....
پایان نامه با نمره نهایی به عدد ۱۹... (از ۲۰) به حروف: ... و با درجه علمی فوق لیسانس

تاریخ و امضای معاون تحصیلات تکمیلی دانشکده

۹۹/۱۱/۶

TPA-۱۴-۱

مدیه ای ناخیر تقدیم به:

محضر مبارک امام عصر، حجه بن الحسن العسکری (عجل الله تعالی فرجه الشریف)

و نائب ایشان، عبد صالح خداوند، حضرت امام خامنه ای (روحی فزاه)

و با تشکر از:

پدر و مادر فداکارم؛ هم آنان که گامی در زندگی برنداشته ام مگر آن که مشمول دعای

خیر آنان بوده ام؛

همسرم و نور چشمم؛ که به رغم تحمل دشواری های دوران نگارش این اثر، بامهربانی

و صبوری، پشتیبان من بود؛

مرکز رشد دانشگاه امام صادق (علیه السلام) و یاران هسته خط مشی فضای مجازی (سپرا)؛

که اگر حمایت های آنان نبود، اثر حاضر قطعاً نگارش نمی یافت؛

و اساتید بزرگوار راهنما و مشاور:

دکتر مرتضی جوانعلی آذر

دکتر محمد رضا عطاردی

و حجت الاسلام و المسلمین محمد حسین ملک زاده

و تمامی اساتیدی که در مسیر تعلیم و تربیت بنده، ذره پروری کردند؛

به ویژه:

دکتر سید محبتی امامی

چکیده:

با گسترش فناوری اطلاعات و ارتباطات و تجربه نیم قرن شبکه جهانی اینترنت، حوزه فاوا فراتر از ابعاد فناورانه رفته و با پیوند عناصر مختلف اجتماعی، امروزه به بستر روابط و تعاملات متکثر و متنوع انسان‌ها در امتداد فضای واقعی مبدل شده است. این تعاملات گوناگون به تدریج نظام‌های اجتماعی مختلفی را در فضای مجازی ایجاد کرده‌اند.

هم‌راستا با شکل‌گیری نظام‌های اجتماعی فضای مجازی، بخش خصوصی و بخش مدنی در سطح ملی و برخی سازمان‌ها و شرکت‌ها در سطح بین‌المللی، فعالیت‌های خود را بر بستر سکوها فضای مجازی بازتعریف کردند. روند سکویی شدن نظام‌های مختلف اجتماعی در امتداد نهضت خصوصی‌سازی و بازآفرینی دولت، روند قدرتمند شدن بازیگران غیردولتی (خصوصی، مدنی و بین‌المللی) و کاهش قدرت و ظرفیت دولت را با خود همراه داشت. این روند به تدریج سبب ایجاد تحولاتی در مفهوم مرزهای جغرافیایی و سیاسی، قلمرو سرزمینی یک حاکمیت و امنیت و استقلال دولت - ملت‌ها شد. حفظ قدرت و ظرفیت حاکمیت‌ها، جلوگیری از انحلال قلمرو و مرز سرزمین‌ها و تأمین امنیت و استقلال ملت‌ها در فضای مجازی، نیازمند حکمرانی نظام‌های اجتماعی فضای مجازی است. از جمله اقدامات اساسی در این الگوی حکمرانی، مفهوم‌پردازی مرز و شیوه‌های مرزبانی در فضای مجازی است.

هم‌چنین از آنجایی که، مفهوم مرز از مفاهیم مهم ارزشی و هنجاری بوده و ارتباط نزدیکی با زندگی انسان و مسیر سعادت وی در دنیا و آخرت داشته، دین مبین اسلام به تبیین این مفهوم و سایر مفاهیم مشابه مانند قلمرو، قدرت (قوه)، عزت، امنیت، آزادی، حکومت، سلطه، استقلال و ... پرداخته است. هم‌چنین متناسب با اصول ۴ و ۷۲ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران و سیاست‌های کلی «نظام قانون‌گذاری» در تنظیم و تصویب تمامی طرح‌ها و لوایح قانونی باید به موازین شرع به‌عنوان اصلی‌ترین منشأ قانون‌گذاری توجه شود. از این رو، پژوهش حاضر که با «روش‌شناسی دلالت پژوهی» انجام شده است، در تلاش است، با مراجعه به دانش فقه، دلالت‌هایی را برای مفهوم‌پردازی مرز در حکمرانی فضای مجازی جمهوری اسلامی ایران احصا نماید. متناسب با روش‌شناسی دلالت پژوهی، ابتدا سهم یاری‌های فقهی در قالب چارچوب مفهومی مبدأ دلالت پژوهی (دانش فقه) استخراج گشت. این چارچوب مفهومی در دو بخش سهم یاری‌های ناظر به مرزبندی و مرزبانی طراحی شد. در ادامه، ضمن واکاوی مفهوم مرز فضای مجازی، چارچوب مفهومی مقصد دلالت پژوهی (مرز فضای مجازی) طراحی گشت. این چارچوب مفهومی، مرز فضای مجازی را در چهار لایه فنی - زیرساختی، خدمت، محتوا و کاربر تبیین نموده است (مدل لایه‌ای مرز فضای مجازی). در نهایت، ۱۷ دلالت فقهی از هر یک از سهم یاری‌های چارچوب مفهومی مبدأ دلالت پژوهی برای عناصر مدل لایه‌ای مرز فضای مجازی استخراج شد. مبتنی بر این دلالت‌ها، مرز فضای مجازی مجموعه قواعد خاصی است که تعیین‌کننده محدوده اعمال اراده حکومت اسلامی و تبعیت کاربران از آن، در فضای مجازی است. این قواعد مرزی، به گونه‌ای است که در صورت تحقق آن‌ها، فضای مجازی ایجاد شده، اسلامی و در غیر این صورت، غیر اسلامی است. به بیانی دیگر این قواعد، عامل تمایز میان قلمرو اسلامی و کفر در فضای مجازی هستند. تحقق قواعد مرزی، به معنای تحقق حد مطلوب فضای مجازی از دیدگاه اسلام نیست، بلکه این قواعد، صرفاً ضامن غیر اسلامی نبودن این فضا و ایجاد زمینه‌های رشد و تعالی ذیل حاکمیت اسلام است.

واژگان کلیدی: حکمرانی فضای مجازی، مرز در فضای مجازی، دانش فقه، روش‌شناسی دلالت پژوهی

فهرست مطالب

۱ فصل اول	۲
۱,۱. مقدمه و بیان مسئله	۲
۱,۲. اهمیت و ضرورت پژوهش	۴
۱,۳. اهداف پژوهش	۵
۱,۴. سؤالات پژوهش	۶
۱,۵. پیشینه پژوهش	۷
۱,۵,۱. پژوهش‌های مرز از دیدگاه دانش فقه	۷
۱,۵,۱,۱. منابع دسته اول فقهی شیعه	۷
۱,۵,۱,۲. منابع دسته دوم فقهی شیعه	۸
۱,۵,۱,۳. منابع فقهی اهل سنت	۸
۱,۵,۲. پژوهش‌های مرز فضای مجازی	۹
۱,۶. روش‌شناسی اولیه پژوهش	۱۱
۱,۷. محدودیت‌ها و نوآوری‌های پژوهش	۱۲
۲ فصل دوم	۱۵
۲,۱. مقدمه	۱۵
۲,۲. حکمرانی	۱۵
۲,۲,۱. حکمرانی سنتی	۱۶
۲,۲,۲. حکمرانی نوین	۱۶
۲,۲,۲,۱. موج اول اصلاحات اداری؛ توسعه اقتصادی	۱۷
۲,۲,۲,۲. موج دوم اصلاحات اداری؛ توسعه سیاسی - اجتماعی	۱۸
۲,۳. فضای مجازی (سایبری)	۱۹
۲,۳,۱. تعریف فنی - زیرساختی فضای مجازی	۲۱
۲,۳,۲. تعریف فنی - اجتماعی فضای مجازی	۲۲

- ۲۳,۳,۳. مدل‌های مفهومی فضای مجازی ۲۳
- ۲,۳,۳,۱. مدل مفهومی سه لایه‌ای بنک‌لر ۲۳
- ۲,۳,۳,۲. مدل مفهومی چهار لایه‌ای دیوید کلارک ۲۴
- ۲,۳,۳,۳. مدل مفهومی چهار لایه‌ای شلدون ۲۵
- ۲,۳,۳,۴. مدل مفهومی چهار لایه‌ای فضای مجازی (مرکز ملی فضای مجازی) ۲۶
- ۲,۳,۳,۵. مدل چهاربعدی فضای مجازی ۲۸
- ۲,۴. حکمرانی فضای مجازی ۲۹
- ۲,۵. مفهوم مرز ۳۰
- ۲,۵,۱. مفهوم مرز در جغرافیای سیاسی و روابط بین‌الملل ۳۰
- ۲,۵,۱,۱. پیشینه و سیر شکل‌گیری مفهوم مرز ۳۰
- ۲,۵,۱,۲. تعریف مرز ۳۱
- ۲,۵,۱,۳. کارکردهای مرز ۳۴
- ۲,۵,۱,۴. انواع مرز ۳۵
- ۲,۵,۲. مفهوم مرز در حقوق عمومی ۳۵
- ۲,۵,۳. مفهوم مرز در نظریه‌های سازمان و سیستم‌ها ۳۶
- ۲,۶. مرز فضای مجازی ۳۷
- ۲,۶,۱. امکان و ضرورت مرز فضای مجازی ۳۸
- ۲,۶,۱,۱. دیدگاه اول «جهان‌گرایان» ۳۹
- ۲,۶,۱,۲. دیدگاه دوم «واقع‌گرایان» ۴۰
- ۲,۶,۱,۳. دیدگاه سوم «تحول‌گرایان» ۴۰
- ۲,۶,۲. معنای مرز در فضای مجازی ۴۳
- ۲,۶,۲,۱. قلمرو فضای مجازی ۴۳
- ۲,۶,۲,۱,۱. انواع قلمرو در فضای مجازی ۴۴
- ۲,۶,۲,۲. مدیریت مرز در فضای مجازی ۴۶
- ۲,۶,۲,۳. تحولات مرزی و ظهور مرزهای جدید ۴۷
- ۲,۶,۲,۳,۱. تحول کارکردی ۴۸

- ۴۸ ..... تحول ماهوی ۲,۶,۲,۳,۲
- ۵۱ ..... رویکردها به مرز فضای مجازی ۲,۶,۲,۴
- ۵۱ ..... رویکرد فنی - زیرساختی ۲,۶,۲,۴,۱
- ۵۳ ..... رویکرد اجتماعی (نظام‌های اجتماعی) ۲,۶,۲,۴,۲
- ۵۵ ..... رویکرد فنی - اجتماعی ۲,۶,۲,۴,۳
- ۵۷ ..... انواع مرز فضای مجازی ۲,۶,۳
- ۵۷ ..... مرزهای فنی - زیرساختی ۲,۶,۳,۱
- ۶۷ ..... مرزهای هویتی - ادراکی ۲,۶,۳,۲
- ۷۳ ..... مرز از دیدگاه دانش فقه ۲,۷
- ۷۴ ..... مفاهیم ثغر و مرابطه ۲,۷,۱
- ۷۵ ..... دیدگاه محقق حلی ۲,۷,۱,۱
- ۷۵ ..... دیدگاه صاحب جواهر ۲,۷,۱,۲
- ۷۷ ..... دیدگاه آیت الله خویی ۲,۷,۱,۳
- ۷۷ ..... دیدگاه علامه طباطبایی ۲,۷,۱,۴
- ۷۹ ..... دیدگاه آیت الله عمید زنجانی ۲,۷,۱,۵
- ۸۱ ..... دیدگاه آیت الله کعبی ۲,۷,۱,۶
- ۸۳ ..... مفاهیم دارالاسلام و دارالکفر ۲,۷,۲
- ۸۴ ..... دیدگاه شهید اول ۲,۷,۲,۱
- ۸۵ ..... دیدگاه شهید ثانی ۲,۷,۲,۲
- ۸۷ ..... دیدگاه شیخ طوسی ۲,۷,۲,۳
- ۹۱ ..... دیدگاه علامه حلی ۲,۷,۲,۴
- ۹۱ ..... دیدگاه محقق کرکی ۲,۷,۲,۵
- ۹۲ ..... دیدگاه آیت الله بروجردی ۲,۷,۲,۶
- ۹۳ ..... دیدگاه آیت الله خامنه ای ۲,۷,۲,۷
- ۹۴ ..... دیدگاه آیت الله عمید زنجانی ۲,۷,۲,۸
- ۹۹ ..... دیدگاه آیت الله مصباح یزدی ۲,۷,۲,۹

- ۲,۷,۲,۱۰ دیدگاه آیت الله کعبی ۱۰۰
- ۲,۷,۲,۱۱ دیدگاه برخی محققین معاصر شیعی ۱۰۱
- ۲,۷,۲,۱۱,۱ آقای علی اکبر کلانتری ۱۰۱
- ۲,۷,۲,۱۱,۲ آقای حسین ارجینی ۱۰۳
- ۲,۷,۲,۱۲ دیدگاه مذاهب اهل سنت ۱۰۵
- ۲,۷,۲,۱۲,۱ مذهب مالکی ۱۰۶
- ۲,۷,۲,۱۲,۲ مذهب حنفی ۱۰۶
- ۲,۷,۲,۱۲,۳ مذهب حنبلی ۱۰۷
- ۲,۷,۲,۱۲,۴ مذهب شافعی ۱۰۸
- ۲,۷,۳ قواعد فقهیه ۱۰۹
- ۲,۷,۳,۱ قاعده نفی سیل کفار ۱۱۰
- ۲,۷,۳,۱,۱ معنا و توضیح قاعده ۱۱۰
- ۲,۷,۳,۱,۲ مدارک قاعده ۱۱۱
- ۲,۷,۳,۱,۳ برخی تطبیقات قاعده ۱۱۴
- ۲,۷,۳,۲ قاعده حرمت التعرب بعد الهجره ۱۱۸
- ۲,۷,۳,۲,۱ معنا و توضیح قاعده ۱۱۸
- ۲,۷,۳,۲,۲ مدارک قاعده ۱۲۱
- ۲,۷,۳,۲,۳ برخی تطبیقات قاعده ۱۲۳
- ۳ فصل سوم ۱۲۶
- ۳,۱ مقدمه ۱۲۶
- ۳,۲ پژوهش های دلالت پژوهی ۱۲۷
- ۳,۳ مراحل روش شناسی پژوهش های دلالت پژوهی ۱۲۸
- ۳,۳,۱ تعیین مناسبت(مناسب بودن) پژوهش دلالت پژوهی ۱۲۸
- ۳,۳,۲ تعیین مأخذ احصای دلالت ها برای پرداختن به مسئله پژوهشی ۱۲۹
- ۳,۳,۳ تعیین فرآیندی برای واکاوی ابژه منتخب ۱۳۰
- ۳,۳,۴ تعیین چارچوب مفهومی موضوع دلالت پژوهی ۱۳۲

۳,۳,۵	انجام نمونه‌گیری نظری ابژه دلالت پژوهی	۱۳۳
۳,۳,۶	احصای سهم یاری‌های ابژه دلالت پژوهی	۱۳۴
۳,۳,۷	اعتبارسنجی سهم یاری‌های ابژه دلالت پژوهی	۱۴۲
۳,۳,۸	متناسب سازی سهم یاری‌ها با چارچوب مفهومی موضوع دلالت پژوهی	۱۴۳
۳,۳,۹	احصاء دلالت‌های موردنظر	۱۴۵
۳,۳,۱۰	اعتبارسنجی دلالت‌های احصایی	۱۵۵
۴. فصل چهارم		
۴,۱	مقدمه	۱۵۸
۴,۲	مفاهیم ثغر و مرابطه	۱۵۸
۴,۲,۱	تعریف اجمالی «المُرابَّطَه»	۱۵۹
۴,۲,۲	تعریف «الثغر»	۱۶۱
۴,۲,۲,۱	کارکردهای مرز	۱۶۷
۴,۲,۲,۱,۱	کارکرد داخلی	۱۶۷
۴,۲,۲,۱,۲	کارکرد خارجی	۱۶۷
۴,۲,۳	تعریف تفصیلی «المرباطه» (مرزبانی)	۱۶۷
۴,۲,۳,۱	اقدامات مرابطه	۱۶۸
۴,۲,۳,۲	عرصه مرابطه(الثغر)	۱۶۸
۴,۲,۳,۳	فاعل مرابطه(المرباط)	۱۶۸
۴,۲,۴	سهم یاری‌های دو مفهوم الثغر و المرابطه	۱۷۰
۴,۳	مفاهیم دارالاسلام و دارالکفر	۱۷۳
۴,۳,۱	وطن اسلامی سطح فردی - اجتماعی(سوق المسلمین)	۱۷۳
۴,۳,۲	وطن اسلامی سطح حکومتی - سیاسی(دارالاسلام)	۱۷۳
۴,۳,۳	رابطه میان دارالاسلام و سوق المسلمین	۱۷۸
۴,۳,۴	طبقه بندی اراضی و سرزمین‌ها	۱۷۹
۴,۳,۵	آثار و احکام مترتب بر دارالاسلام و دارالکفر	۱۸۰
۴,۳,۵,۱	وجوب حفظ دارالاسلام و دفاع از آن بر همه مسلمانان	۱۸۰

۱۸۱	۴,۳,۵,۲. وجوب رابطه در دارالاسلام
۱۸۱	۴,۳,۵,۳. رفت و آمد به دارالاسلام
۱۸۱	۴,۳,۵,۴. هجرت به دارالاسلام و برخورداری مهاجرین از ولایت و حمایت کامله دارالاسلام
۱۸۴	۴,۳,۵,۵. حضور مبلغان در دارالکفر و جهاد دعوت
۱۸۷	۴,۳,۶. سهم یاری های دارالاسلام و دارالکفر
۱۸۹	۴,۴. قواعد فقهیه
۱۸۹	۴,۴,۱. سهم یاری های قاعده نفی سیل کفار
۱۹۰	۴,۴,۲. سهم یاری های قاعده حرمت التعرب بعد الهجره
۱۹۱	۴,۵. سهم یاری های دانش فقه
۱۹۷	۴,۶. مرز فضای مجازی
۱۹۷	۴,۶,۱. امکان و ضرورت مرز فضای مجازی
۲۰۱	۴,۶,۲. معنای مرز فضای مجازی
۲۰۳	۴,۶,۲,۱. تحولات مرز در فضای مجازی
۲۰۶	۴,۶,۲,۲. مدل لایه ای مرز فضای مجازی
۲۱۲	۵. فصل پنجم
۲۱۲	۵,۱. مقدمه
۲۱۲	۵,۲. چارچوب مفهومی سهم یاری های دانش فقه
۲۱۶	۵,۳. چارچوب مفهومی مرز در فضای مجازی (مدل لایه ای مرز فضای مجازی)
۲۱۸	۵,۴. دلالت های فقهی برای مدل لایه ای مرز فضای مجازی
۲۲۴	۵,۵. پیشنهادهایی برای پژوهش های آتی
۲۲۹	۶. منابع و مآخذ
۲۲۹	۶,۱. منابع فارسی
۲۳۷	۶,۲. منابع عربی
۲۳۸	۶,۳. منابع لاتین

فهرست جدول‌ها

جدول ۱-۱	منابع دسته اول فقهی شیعه در موضوع مرز و مرزبانی	۷
جدول ۱-۲	منابع دسته دوم فقهی شیعه در موضوع مرز و مرزبانی	۸
جدول ۱-۳	منابع فقهی اهل سنت در موضوع مرز و مرزبانی	۸
جدول ۱-۴	منابع لاتین و فارسی موضوع مرز فضای مجازی	۹
جدول ۱-۵	مراحل روش شناسی دلالت پژوهی	۱۱
جدول ۱-۶	نوآوری های پژوهش	۱۳
جدول ۲-۱	واژه شناسی فضای مجازی	۲۰
جدول ۲-۲	تعاریف مرز	۳۲
جدول ۲-۳	انواع مرز	۳۵
جدول ۲-۴	رویکردهای مرز فضای مجازی	۵۱
جدول ۲-۴	فضاهای سه گانه جغرافیای فنی فضای سایر	۵۳
جدول ۲-۵	مرز در لایه های نظام های اجتماعی فضای مجازی	۵۵
جدول ۲-۵	انواع امنیت در فضای مجازی	۵۶
جدول ۲-۶	رتبه بندی کشورها در استفاده از فیلترگذاری	۵۹
جدول ۲-۷	سازوکارهای فیلترینگ در کانال ارتباطی	۶۱
جدول ۲-۸	تعاریف مرز در جواهر الکلام	۷۶
جدول ۲-۹	تعاریف انواع «دار» از دیدگاه دانش فقه	۹۵
جدول ۲-۱۰	تعاریف دارالاسلام	۹۶
جدول ۲-۱۱	تعاریف دارالاسلام و دارالکفر	۱۰۰
جدول ۲-۱۲	آثار و احکام مترتبه بر دارالاسلام و سوق المسلمین	۱۰۵
جدول ۲-۱۳	موارد کاربرست قاعده نفی سبیل کفار در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران	۱۱۷
جدول ۳-۱	فرآیند استخراج سهم یاری های دانش فقه	۱۳۱
جدول ۳-۲	سهم یاری های اولیه دانش فقه برای مرز در فضای مجازی	۱۳۵
جدول ۳-۳	روش های اعتبار سنجی سهم یاری ها	۱۴۲
جدول ۳-۴	پیوند سهم یاری ها با عناصر چارچوب مفهومی	۱۴۳
جدول ۳-۵	پیوند عناصر دو چارچوب مفهومی سهم یاری های فقهی و مرز فضای مجازی	۱۴۴
جدول ۳-۶	نکات قابل ملاحظه در مرحله احصا و تدوین دلالت ها	۱۴۵
جدول ۳-۷	دلالت های فقهی مرزبندی (طراحی مرز) - قلمرو حکومت اسلامی / لایه فنی - زیرساختی	۱۴۶
جدول ۳-۸	دلالت های فقهی مرزبندی (طراحی مرز) - قلمرو حکومت اسلامی / لایه اجتماعی	۱۴۷
جدول ۳-۹	دلالت های فقهی مرزبندی (طراحی مرز) - تهدیدهای دشمن و مقابله با آن / لایه فنی - زیرساختی	۱۵۰
جدول ۳-۱۰	دلالت های فقهی مرزبندی (طراحی مرز) - تهدیدهای دشمن و مقابله با آن / لایه اجتماعی	۱۵۱

جدول ۳-۱۱. دلالت های فقهی مرزبانی (تامین مرز)/ لایه فنی - اجتماعی	۱۵۴
جدول ۳-۱۲. روش های اعتبار سنجی دلالت های	۱۵۵
جدول ۴-۱. نسبت های نقاط ضعف و قوت حکومت اسلامی و دشمن (موضع خوف)	۱۶۳
جدول ۴-۲. خصوصیات موضع خوف	۱۶۴
جدول ۴-۳. سهم یاری دو مفهوم الثغر و المرابطه	۱۷۰
جدول ۴-۴. معرفی اسیاف خمسه	۱۷۴
جدول ۴-۵. تعاریف «دار»ها از دیدگاه دانش فقه	۱۷۹
جدول ۴-۶. احکام و آثار مرتب بر دارالاسلام	۱۸۰
جدول ۴-۷. سهم یاری های دارالاسلام و دارالکفر	۱۸۷
جدول ۴-۸. سهم یاری های قاعده فقهی نفی سبیل کفار	۱۸۹
جدول ۴-۹. سهم یاری های قاعده فقهی حرمت التعرب بعد الهجره	۱۹۱
جدول ۴-۱۰. سهم یاری های فقهی مرزبندی / قلمرو حکومت اسلامی	۱۹۳
جدول ۴-۱۱. سهم یاری های فقهی مرزبندی / تهدیدهای دشمن	۱۹۴
جدول ۴-۱۲. سهم یاری های فقهی مرزبانی	۱۹۶
جدول ۴-۱۳. ویژگی های نمودهای مرزفضای مجازی	۲۰۵
جدول ۴-۱۴. مهمترین کارکردهای مرز فضای مجازی	۲۰۵
جدول ۵-۱. سهم یاری های فقهی مرزبندی / قلمرو حکومت اسلامی	۲۱۳
جدول ۵-۲. سهم یاری های فقهی مرزبندی / تهدیدهای دشمن	۲۱۴
جدول ۵-۳. سهم یاری های فقهی مرزبانی	۲۱۵
جدول ۵-۴. چارچوب مفهومی دلالت های فقهی برای مرز فضای مجازی	۲۱۸
جدول ۵-۵. دلالت های فقهی مرزبندی (طراحی مرز)-قلمرو حکومت اسلامی/ لایه فنی - زیرساختی	۲۱۸
جدول ۵-۶. دلالت های فقهی مرزبندی (طراحی مرز)-قلمرو حکومت اسلامی/ لایه اجتماعی	۲۲۰
جدول ۵-۷. دلالت های فقهی مرزبندی (طراحی مرز)-تهدیدهای دشمن و مقابله با آن/ لایه فنی - زیرساختی	۲۲۱
جدول ۵-۸. دلالت های فقهی مرزبندی (طراحی مرز)-تهدیدهای دشمن و مقابله با آن/ لایه اجتماعی	۲۲۲
جدول ۵-۹. دلالت های فقهی مرزبانی (تامین مرز)/ لایه فنی - اجتماعی	۲۲۴
جدول ۵-۱۰. طبقه بندی احکام در فقه	۲۲۴
جدول ۵-۱۱. مرز در هر یک از لایه های نظام های اجتماعی فضای مجازی	۲۲۶

فهرست شکل‌ها

- شکل ۱-۲. مفاهیم تبیین شده در ادبیات پژوهش ۱۵
- شکل ۲-۲. کاهش اقتدار حاکمیت در روند توسعه ۱۹
- شکل ۳-۲. ارکان فضای مجازی ۲۳
- شکل ۴-۲. مدل سه لایه ای فضای مجازی بنکالر ۲۴
- شکل ۵-۲. مدل چهارلایه ای فضای مجازی کلارک ۲۵
- شکل ۶-۲. مدل مفهومی چهار لایه ای فضای مجازی شلدون ۲۶
- شکل ۷-۲. مدل مفهومی چهارلایه ای فضای مجازی ۲۷
- شکل ۸-۲. کارکرد های مرز ۳۵
- شکل ۹-۲. سه قسمت ادبیات پژوهش مرز فضای مجازی ۳۸
- شکل ۱۰-۲. مدیریت مرز ۴۷
- شکل ۱۱-۲. نسبت میان دارالکفر و دارالحرب ۱۰۳
- شکل ۱-۳. فرآیند روش‌شناسی دلالت پژوهی ۱۲۸
- شکل ۱-۴. نسبت عموم و خصوص من وجه میان دو معیار در تعریف مرز از دیدگاه دانش فقه ۱۶۶
- شکل ۲-۴. تفصیل ارکان رابطه ۱۷۰
- شکل ۳-۴. نسبت میان دو عنوان دارالاسلام و دارالکفر ۱۷۸
- شکل ۴-۴. مدل مفهومی چهارلایه ای فضای مجازی ۲۰۷
- شکل ۵-۴. مدل لایه ای فضای مجازی مختار پژوهش ۲۰۸

فهرست نمودارها

نمودار ۱-۲	حوزه های ادبیات پژوهش موضوع مرز	۳۰
نمودار ۲-۲	انواع مرزهای جدید(مرزهای نوین دانش بنیان)	۴۹
نمودار ۲-۳	انواع تهدیدهای فضای مجازی	۵۶
نمودار ۲-۴	طبقه بندی مرزهای فنی فضای مجازی	۵۷
نمودار ۲-۵	انواع مرزهای فنی فضای مجازی	۶۷
نمودار ۲-۶	انواع مرزهای ذهنی فضای مجازی	۷۰
نمودار ۲-۷	طبقه بندی انواع مرزهای انسانی با تاکید بر مرزهای فضای مجازی	۷۱
نمودار ۳-۱	چارچوب مفهومی سهم یاری های دانش فقه برای مرز فضای مجازی	۱۴۲
نمودار ۳-۲	چارچوب مفهومی مرز فضای مجازی(موضوع دلالت پژوهی)	۱۴۴
نمودار ۴-۱	دو اقدام اساسی در حفظ سرزمین اسلامی	۱۶۱
نمودار ۴-۲	ارکان رابطه	۱۶۸
نمودار ۴-۳	فرآیند تفصیلی استخراج سهم یاری های دانش فقه	۱۹۲
نمودار ۴-۴	چارچوب مفهومی سهم یاری های فقهی مرز	۱۹۳
نمودار ۴-۵	مدل لایه ای مرز فضای مجازی	۲۰۹
نمودار ۵-۱	چارچوب مفهومی سهم یاری های فقهی مرز	۲۱۲
نمودار ۵-۲	مدل لایه ای مرز فضای مجازی	۲۱۷

فصل اول

کلیات پژوهش

۱. فصل اول

۱.۱. مقدمه و بیان مسئله

با گسترش فناوری اطلاعات و ارتباطات و تجربه نیم قرن شبکه جهانی اینترنت، حوزه فاوا فراتر از ابعاد فناورانه رفته و با پیوند عناصر مختلف اجتماعی، امروزه به بستر روابط و تعاملات متکثر و متنوع از سانها در امتداد فضای واقعی مبدل شده است. این تعاملات گوناگون به تدریج نظام‌های اجتماعی مختلفی را در بستر شبکه‌های اطلاعاتی و ارتباطاتی ایجاد کرده‌اند. زیست مجازی انسان‌ها در این نظام‌های اجتماعی جدید، مسائل حقوقی، اجتماعی-فرهنگی، اقتصادی، سیاسی، امنیتی و ... جدیدی در پیش روی ایشان قرار داده است و به تبع آن، حکمرانی جوامع را نیز عمیقاً متحول کرده است. یکی از مسائل اساسی در حوزه فضای مجازی که در حکمرانی این حوزه باید به آن توجه خاص داشت، مسئله مرز دولت - ملت‌ها در فضای مجازی است. (برقی و آزادی احمدآبادی، ۱۳۹۸)

در دوران پیش از نهضت خصوصی‌سازی و بازآفرینی دولت، اراده^۱ حکومت‌ها و دولت‌ها^۲ در قلمرو سرزمینی‌شان جاری بود و مردم آن قلمرو سرزمینی عموماً از آن اراده غالب، اطاعت و تبعیت می‌کردند. به دنبال ناکارآمدی‌ها و موارد شکست دولت‌ها در پرداختن به امور اجتماعی مردم از یک طرف و طراحی سازوکاری برای افزایش سود جریان سرمایه‌داری از طرفی دیگر، بخش خصوصی در داخل کشورها تقویت شد و بخشی از اراده و اقتدار دولت‌ها مخصوصاً در عرصه‌های اقتصادی و تولیدی به بخش خصوصی و در واقع به جریان سرمایه‌داری سپرده شد. این اولین گام در جهت کاهش قدرت و اراده دولت‌ها و اضافه شدن بخش خصوصی به عنوان بازیگر مؤثر^۳ در تصمیم‌گیری‌های اجتماعی بود. پس از بخش خصوصی و جریان توسعه اقتصادی، نوبت به بخش مدنی (بخش سوم یا مردمی^۴) رسید که در جریان توسعه سیاسی و اجتماعی، در بخشی از اراده و اقتدار دولت‌ها شریک شوند. (فیروزآبادی و آزادی احمدآبادی، ۱۳۹۹ با اندکی تصرف و تلخیص) علاوه بر این دو مورد، جریان استعمار و سرمایه‌داری در داخل کشورهای توسعه‌یافته، پس از دوران تولید انبوه با اشباع بازارهای کشورهای خود مواجهه شد و برای تداوم جریان سود سرشار به

---

۱ در پژوهش پیشرو، از آنجاییکه در مقام تعریف دقیق و بیان شباهت‌ها و تفاوت‌های مفاهیم حاکمیت، قدرت، اقتدار و اراده نیستیم، این مفاهیم مسامحتاً به صورت مترادف در نظر گرفته شده است. اما در پژوهش‌های آتی پیشنهاد می‌شود، مشابه مرز که در پایان نامه حاضر بحث شد، هر یک از این مفاهیم در فضای مجازی بررسی شده و دلالت‌های دانش فقه برای آن استخراج شود.

۲ در پژوهش پیشرو، از آنجاییکه در مقام تعریف دقیق و بیان شباهت‌ها و تفاوت‌های دو مفهوم حکومت و دولت نیستیم، این دو مفهوم مسامحتاً به صورت مترادف در نظر گرفته شده است ولی با در نظر گرفتن تفکیک میان حکومت و دولت، مسئله اصلی پژوهش حاضر حاکمیت و استقلال حکومت‌ها و نظام‌های سیاسی است و نه دولت‌ها. تضعیف اراده و قدرت نظام جمهوری اسلامی ایران در نظام‌های اجتماعی فضای مجازی نامطلوب است و برای آن به دنبال راه‌حل‌ها هستیم. ممکن است تضعیف دولت‌ها و مردمی‌سازی و خصوصی‌سازی بخشی از فعالیت‌های اجتماعی ذیل اراده و حاکمیت نظام جمهوری اسلامی ایران مورد تأیید باشد ولی مسئله پژوهش حاضر نیست که می‌توان در پژوهش‌های آتی پیگیری شود.

^۳ Stakeholder

^۴ سازمان‌های غیر انتفاعی، داوطلبانه، مردم نهاد(سمن) و ...